

Literatūra • menas • mokslas

DRAUGAS — šeštadienis priedas

2003 m. liepos 5 d.

Nr. 129 (27)

Saturday supplement July 5, 2003

No. 129 (27)

Poezija — karaliaus Mindaugo metams

Justinas Marcinkevičius

Dail. Vinco Luko projektas.

Jonas Aistis

PILIAKALNIUOS

Piliakalniuos, alkakalniuos aukurai tad smilko
Ir dangop dūmelis kilo virš žarų...
Tik krautėlį krove, tik vedino šilką
Anta didžio dvaro pulkas dukterų...

Rauda motinėle... Sengalvele, kaip neliūsi,
Kai geltoj smiltelei užvadeles pus...
Kelkites, dukreles — Jotvinge ir Prūse,
Škalve ir Galinde, kelkit iš kapi!

VORUTA

Buvo šviesi naktis, kai sargybinio ragas
Sumaurojo siaubingas Vorutos pily,
Ir jo veriantį aidą — nejaukų, nesmagų
Pakartojo šilai, menesiena gili...

Lyg pavasario upė, pametusi vagą,
Atsibudusi virė ir šniokštė pilis...
Ir karalius iš bokšto pamatė, kad dega
Laužai ant kalnų, kad jį šaukia šalis...

Tai ir vel, — tarė jis, — mano žemę gimtinę
Svetimųjų žirgai ten kanopomis mina,
Tai ir vel, tai ir vel atėjūnai pikti.

Mums ramybę sudrumstė, alkų ažuolynuos
Mūsų šventą ir amžiną ugnį gesina...
Vel, užemusi žadą, jo klause naktis...

Alfonsas Tyruolis

KARALIAUS MINDAUGO DIENAI

Brangi tėvyne, savo išmintim
Pragyvenai tu ilgus amžius,
Parkūnui, Piholui, Patimpui
Tavų dienų likimą tramdžius.

Ir gyneis pergalinguoju ryštu
Nuo ugnį nešančiojo kardo,
Uvėriai geidusio pagrobti
Ne vien tik žemę, bet ir vardą.

Tik tavo sumaningasai sūnus,
Šaunusis Mindaugas atspejo,
Kaip užgesinti kardo ugnį,
Kuri kančias ir mirtį sejo.

Pažymint Mindaugo karūnavimo 750-ąsias metines, Lietuvos poetai ir prozininkai atsigręžia į mūsų tautos ir valstybės istoriją, aktualiai suskamba jų anksčiau ir dabar parašyti kūriniai. Neseniai Vilniuje išleistas iš egzodo į Lietuvą grįžusio rašytojo Juozo Kraliaus paskutinis romanas *Dinastijos žūtis* iš ciklo apie karalių Mindaugą ir jo epochą. Pasirodė ir Petro Dirgėlos istorinio *Karalystės* epo *Ceremonijų knygos*. Tarsi vel atgyja poeto Justino Marcinkevičiaus anksčiau parašyta, išleista, teatrų scenose atlikta poetinė dramatinė trilogija *Mindaugas, Mažvydas, Katedra*.

Mindaugo, Lietuvos istorijos tema ryškiai nuskambėjo ir šiemetinio Poezijos pavasario renginyje — Gedimino kalno papėdėje atstatytame Lietuvos Didžiosios kunigaikštystės arsenale, o dabar — Taikomosios Dailės muziejuje surengtame poezijos ir muzikos vakare „Aš Lietuvą lipdau po gabalėlį“. Šis vakaras paskirtas Mindaugo karūnavimo Lietuvos karaliumi 750-sioms metinėms. Kartu su poetais, muzikos atlikėjais dalyvavo taip pat istorikai, literatūros tyrinėtojai. Žinomas istorikas prof. Alfredas Bumblauskas savo kalbą pradėjo nuo Strasbūre išlikusios 15 amžiaus freskos su penkiolika Europos Valstybių simbolizuojančių figūrų. Tryliktoji figūra — Lenkija, o 15-oji — Lietuva. Jei ne Mindaugas,

Lietuvos toje freskoje nematytume, sakė istorikas. Didžiausias jo nuopelnas, kad sugėbėjo Lietuvą įvesti į Europą, į krikščioniškųjų valstybių pasaulį. Tad Mindaugas — Lietuvos valstybės kūrėjas.

Literatūros tyrinėtoja prof. Viktorija Daujotytė kalbėjo apie sąsajas tarp istorijos, laiko ir literatūros, apie istorijos jausmą poezijoje. Pasak profesorės, istorijos jausmui plėtotis, šaknytis reikia laisvės. Per kuriančio asmens laisvę istorija yra prisimenama ne tik kaip faktai, bet ir kaip prieš mus gyvenusių žmonių dramos, likimai. Mūsų poezijoje juos ypač giliai ir jautriai pavaizdavo Justinas Marcinkevičius. Aktorius Vytautas Paukštė išraiškingai perskaitė ištrauką iš jo poetinės dramos *Mindaugas*. Pakaitomis su Lietuvių fondo premijos laureato — Valstybinio Vilniaus kvarteto grojimu, solistės Reginos Maciūtės dainavimu, savo eiles apie Lietuvą ir jos praeitį skaitė poetai Algimantas Baltakis, Vladas Braziūnas, Marcelijus Martinaitis, Jonas Strielkūnas. Bet už vis šilčiausiai ir jautriausiai nuskambėjo Justino Marcinkevičiaus paskaitytas jo eilėraščių ciklas apie karalių Mindaugą, kitus garsiausius Lietuvos kunigaikščius.

Autoriui sutikus, šiuos J. Marcinkevičiaus eilėraščius čia spausdiname.

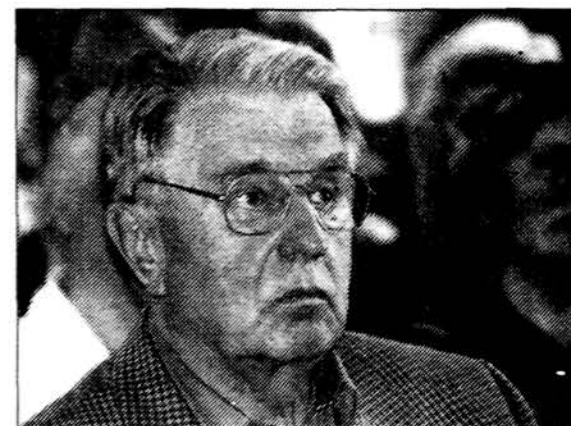
Algimantas A. Naujokaitis

Ir krikšto vandeniui sustiprintas,
Karališką vainiką gavęs.
Jis guodėsi, kai tau ramybę
Ir taiką brangiąją bus davęs.

Bet greit tu kaip našlaitė palikai,
Praradus dangišką malonę,
Kai tavo pateptą karalių
Klasta užtiko mirties klony,

Kai pirmą drąsų žingsnį sekdamas,
Galop į šventus kalnus ryžais,
Ir skausmo taką prisiminus,
Jau daigstai savo žemę kryžiais.

Tėvyne mūsų, karaliaus įžiebtą,
Jo vizijos ugnis tai laidas,
Kad būsi žemė nemarioji,
Europos choro šventas aidas!

Algimanto Žižiūno nuotr.

1. MINDAUGAS

Ūmai širdis susopo —
jis pamatė:
tam darbui, kur apsiėmė,
nėr pabaigos.

Jau per devintą upę
plaukė briedis,
aukštai iškėlęs karūnuotą galvą.

Bet skausmas neprėjo vis.
Nušliaužęs
nuo arklio, jis išsikėlė nagais
papartio šaknį,
kramtė ją ir rijo.
O iš burnos žemėtos
sunkės kraujas.
Tai pagalvojo:
keistas žemės skonis.

Į krantą kopė briedis.
Pasiųrė —
akimirksniui įvairioje pakibo
ant jo ragų.
Tarytum aureolė.

Aplinkui buvo girios.
Jų viršūnė
nubėgo nušlamejo šurpulys.
Ir širdį šaltis nusmelkė —
artėja!

Apsikabinęs arklio kaklą, ėjo,
girdedamas dešimtą upę šniokštiant,
galvodamas balsu: už jos
turėtų būti... kažkas turėtų būti,
kas ne taip baisiai degina ir skauda
kaip Lietuva.

1976

2. VYTAUTAS: LDK

Pašaukite Vytautą
nuo marių Juodųjų:
teapgręžia žirgą,
tegrįžta į duosią.

Prie gėstančio laužo
snaudžia mano senolis.
Laikas — kaip alkanas šuo —
graužia jo kalaviją.

Pašaukite Vytautą —
ką jis ten veikia?
Praneškite: sudygo rugiai,
o raštas nedegsta.

Ant lokenų tvarsosi
paleistuvė istorija.
Jos išdžiūvusią krūtį
gaudo tautos ir gentys.

Pašaukite Vytautą:
mūs kraujas nenori
tekėti paskui jį
lig marių Juodųjų.

1991

3. VYTAUTO KALAVIJAS

Jis buvo sunkus.
O siekė būti teisingas.
Nedvejodamas
nukirsdavo vagį, plėšiką.

Kartais vadino save
silpnųjų gynėju.

Ant skydo
raikydavo duoną,
dalindavo ją,
kaip pilis ir parapijas.

Žaibas,
perskrodęs Lietuvos tamsą
ir įstrigęs joje.

Štai ir žmogus,
pasirėmęs ant žaibo.

GEDIMINAS: „NOSTRA VILNA“

akmenį paguldėti prie akmens
sienoją užkelti ant sienojų
plytą surišti su plyta
ar tai jau ir bus Vilnius?

užrakinti vartus pastatyti sargybą
ant smaigo iškelti
nukirstą plėšiko galvą
ar ir tai dar ne Vilnius?

svarbiausia įkurti ugnį
ir sergėti kad jos neužpūstų
visi rytų vakarų vėjai

O kada jūs jūs jūs
sunėrė rankas suglaudę pečius
užstosite savąją ugnį
nuo svetimų ir savų plėšikų
tada tai ir aš galėsiu
į visas pasaulio šalis
sušukti lotyniškai

NOSTRA VILNA!

žinoma kad miestas būtų VILNIUS
reikia dar susapnuoti

geležinį staugiantį vilką
ir nubudus jo nenuodoti.

1996

Šio šeštadienio priedo puslapiuose:

Prof. Ona Voverienė apie poetę, kuriančią Lietuvą — 2 psl.

Lietuvių išeivių rašytojai Lietuvos radijuje — 2-3-4 psl.

Dailininkė iš bajorų genties — 3 psl.

„Vartų“ dailės galerija skirta pasauliui — 4 psl.

Dailininkė Marija Rozanskaitė negiedojo odžių okupacijai. — 4 psl.

Mindaugo krikštas

Lietuvių išeivių rašytojai Lietuvos radijuje

Atkelta iš 2 psl.

Kol „Literatūros akiračiai“ buvo transliuoti per pirmąją programą, jų klausytis galėjo išeiviai lietuviai — rašytojai ar mėgėjai internetu. Deja, kai 2002 metais kultūros laidos, tarp jų ir „XX a. Lietuvių rašytojų biografijos“, imtos transliuoti per II programą, tos puikios galimybės nebėko... V. Strazdelis su daugeliu lietuvių išeivių rašytojų, jų giminių šiltai bendrauja, tad dalį laidų jiems nusiunčia paštu.

Vėliau redaktorius įgyvendino kitą idėją: parengė naują laidų ciklą „Dvidešimties amžius. Lietuvių biografijos. Egzodo rašytojai“. Buvo transliuotos laidos apie Algimantą Mackų, Petrą Babicką, Juliją Kaupą, Stasį Santvarą, Henriką Nagį, Vincą Krėvę (išeivijos prisiminimuose ir istorijos kryžkelėse), Antaną Škėmą, Henriką Radauską, Mariją Katiliskį, kultūrologą Petrą Viščinį, Vytautą Alantą, kultūrologą Bronių Kviklį, Algirdą Landsbergį, Balį Srugą, Bernardą Brazdionį, Alfonsą Nykū-Niliūną, Igną Seinių. Kai kuriems autoriams, pavyzdžiui, Birutei Pūkelevičiutei, Kazuiui Bradūnui, Kostui Ostrauskui, Antanui Vaičiulaičiui ir jų kūrybai buvo skirta ne po vieną laidą. Tai lėmė šių egzodo kūrėjų aktualumas ir sukauptos medžiagos gausa.

Štai „Literatūros akiračiai. Lietuvių egzodo rašytojai. Dramaturgas Kostas Ostrauskas“ II laidos fragmentas.

Literatūrologė daktarė Ingrida Matusevičiūtė 1995 metais viešėjo pas Kosta Ostrauską ir užrašė interviu.

— Savo pasisakymuose išeivijos spaudoje akcentuodavote rašytojo kūrybinę laisvę nuo bet kokių institucijų ar kultūrinės ideologijos. Kiek toliau pozicija Jums buvo reikšminga išeivijos aplinkoje ir turėjo įtakos Jūsų, kaip kūrėjo, padėčiai?

— Akcentuodamas tą laisvę, turėjau galvoje jos stoką sovietinėje Lietuvoje — visokius ideologinius, partinius varžtus bei apynasius — ypač pačiais juodžiausiais metais. Išeivijoje tokių varžtų nebuvo ir nėra. O jeigu kartais ir pasitaikydavo iš vieno bei kito pastangų rizikuoti, tokios užmačios — bent man — tebūdavo juoko vertos.

— Literatūros kritikai labai įvairiai apibūdina Jūsų Kūrybos gilumines tendencijas: dramatis avangardizmas, grotesko drama, postmodernieji tekstai... Atskleidite bent truputį dramaturgo virtuvės paslaptį.

— Ak, tie avangardizmai, absurdizmai, postmodernizmai ir visi kiti šiokie tie tokie — izmai. Tikrai nesėdau prie stalo, pažvelgiu į lubas, pamąstau ir tariau sau: dabar rašysiu postmodernistinę dramą ir — pradedu postmodernistinę dramą... Dramaturgo virtuvės paslaptis? Turbūt kaip ir kiekvieno rašančiojo: rašai, ir tiek. Bene esminis kūrybinio proceso elementas yra pasirinkimas, apsisprendimas — ypač darbo pradžioje. Kartais jis sekasi lengviau, kartais sunkiau. Šiaip ką gi čia slepi. O jeigu ir esama kažkokios paslapties, gi kaip ją atskleisti, jei pats nežinai.

Literatūros laidų „Literatūros akiračiai“ ir „Dvidešimties amžius. Lietuvių biogra-

fijos. Egzodo rašytojai“ tikslas — supažindinti klausytojus su žymiausių ar nepelnytai pamirštų lietuvių kūrėjų biografijomis, kūryba ir jos verte lietuvių literatūrai bei kultūrai. Šių laidų privalumai: 1. autentiški rašytojų balsų įrašai, 2. jų amžininkų balsų įrašai apie kūrėjus. Juos redaktorius sukaupė — užrašė ar parsisiųsdavo iš užsienyje gyvenančių kūrėjų, jų giminių, pažįstamų.

Dalį įrašų redaktoriui atsiuntė buvęs Bostono lietuvių radijo „Laisvės varpas“ — literatūrinio laidų vedėjas (daugiausia 40 metų jis rengė savaitinę laidą lietuvių ir anglų kalbomis) ata Petras Viščinis.

Iš laidos „Dvidešimties amžius. Lietuvių biografijos. Petras Viščinis“.

Bostonas. „Laisvės varpas“. Šaukynys. „Lietuviais esame mes gimę“. Laidos pavadinimas anglų ir lietuvių kalbomis. Laidos vedėjas taip pat pristatomas angliškai ir lietuviškai. Po to žiupsnelis žinių.

Taip prasidėjo tūkstantis dešimtų šimtų aštuoniasdešimt septynių metų liepos dešimtos dienos laida; taip prasidėjo visos kitos du tūkstantis šimtų trisdešimt dvi laidos, kurių autorius ir vedėjas buvo vienas žmogus, gal vienintelis toks unikalus praėjusio šimtmečio lietuvis — Petras Viščinis.

Petras Viščinis: Aš, pavyzdžiui, neturėjau jokio patyrimo. Aš vienintelį kartą buvau „Radiofone“ ir turėjau tekstą paruošti, įkelti tą tekstą lietuvių ir lenkų kalbomis. Kai trisdešimtais metais Lietuvos kariuomenė įžengė į Vilnių, tai lapkričio antrą lenkai ruošė didelę demonstraciją prieš Lietuvą. Tada prie „Radiofono“, dabartiname Gedimino prospekte, sutikau savo pažįstamus Petrą Babicką ir pulkininką Šaraušką. Jie mane čiuo už apykaklės ir į „Radiofoną“. Parašyk įspėjimą lenkų visuomenei, kad tokių demonstracijų nerengtų. Man niekas nerūpėjo. Aš parengiau ir pasiskaitiau. Po kelių dienų gavau solidų honorarą. Tai ir viskas buvo. Su tokiu patyrimu atsidūriau Amerikoje. Bostono srityje veikė penkios lietuviškos programos, jos buvo tokio šeimyniško pobūdžio. Savo draugus ir gimines garbindavo. Svarbiausia buvo, kuri stotis smagiai polkutę pagros. Aš atvykau keturiasdešimt devintais metais rugsėjo mėnesį. Ten buvo jau daugiau naujų ateivių. Jie turėjo didesnę patyrimą negu aš. Artėjo vasario šešioliktoji. Buvo ruošiami du minėjimai. Vieną ruošė katalikais sparnas, kitą — liberalusis, kairysis. Naujai atvykusieji sugalvojo, kad reikia ruošti trečią minėjimą. Aš pirmą kartą tokiam susirinkime dalyvavau.

Ten buvo istorikas Sužiedėlis, toks Jonas Danusevičius, labai jau karšti katalikų veikėjai, daktaras Jonas Petronis. Aš sėdėjau ir sakau, kad šitaip negerai. Vyksta keli minėjimai. Kolonija nedidelė. Tai lietuvių susiskaldymas. Nuteiksim žmones vienus ir kitus priešiškai. Aš pasiūliau suruošti minėjimą ne salėje, o per radiją. Entuziazmas didžiausias, ką tik atvykę buvom, gyvenom rūsiuose, ne visi turėjome darbą, bet sumetėm trisdešimt dolių už pusvalandinę programą, nusipirkom

eterio laiką. Kas dabar tą programą ruoš? Na, tas, kas ją sugalvojo. Ta programa man buvo kaip perkūnija iš giedro dangaus. Bet labai patiko žmonėms. Taip ir pradėjau tokias programas organizuoti kiekvieną sekmadienį. Bet man reikėjo į gamyklą eiti, juodu darbu užsidirbti duoną, nors esu diplomuotas teisininkas. Parėjus iš darbo visą laiką skyrčiau tokiom nemokamam lietuviškam darbiui.

Albertas Nedzelskis: [...] Ir paskui antra Petro veiklos sritis — Lietuvių fondo gimimas. Petras nuo pat pradžių buvo tame darbe. Ne tik buvo, bet ir aktyviai dalyvavo. Visas savo santaupas Petras atidavė Lietuvių fondui. Ir paskui man tapo aišku, kodėl jis turėjo juridinę ir moralinę teisę truputį kurti, kam turi būti skiriama parama. Ir kai grįžo namo, tik reikia stebėtis, kaip energingai įstijungė į Druskininkų kultūrinį gyvenimą, kaip viskuo domėjosi, garso įrašų kasetes. Ir visa tai atidavė miestui. Ir Petro Viščinio dovana buvo ženkliai įspūdinga ir svarbi miestui. Jis išjudino seniai brandintą mintį įkurti Druskininkų miesto muziejų. Ir tas darbas buvo pradėtas daryti. Ir dabar jau galima pasidžiaugti, kad tas muziejus atidarytas, kad jame yra Petro Viščinio kolekcija.

Mielai redaktoriui V. Strazdeliui talkino ne tik Petras Viščinis, bet ir Los Angeles lietuvių radijo vedėjas Vytautas Šestokas atsiuntė įrašų,

Čikagos lietuvių radijas „Margutis“ (laida „Pelkui žiburėlis“, Dalia Srugaitė). Laidų redaktorių širdingai dėkotas Alei Santvarienei, Irenai Alantienei ir neseniai Anapilin išėjusiai Joanai Vaičiulaienei.

Per penkerius metus šių literatūrinių laidų rengėjas ir redaktorius V. Strazdelis nuveikė didžiulį darbą — parengė net 90 laidų! Redaktorių visada sutikdavau su reporteriu ir degančia idėja — kurti toliau. V. Strazdelis sukaupė nemažai vertingos, negirdėtos, neskelbtos medžiagos apie rašytojus bei jų kūrybą. Kiekvieną laidą jis stengėsi kurti originaliai, nesikartodamas. Kalbant su laidų autoriumi, pajunti meilę kuriamam rašytojui ar poetui, polėkį nors šiek tiek praskleisti slepiną talentingų lietuvių rašytojų kūrybos pasaulį. Praskleisti stengiantis pateikti jį objektyviai, specialiai neieškant „juodulių“ vieno ar kito kūrėjo gyvenime. Ne kartą V. Strazdelis akcentavo, jog svarbiausia suaktualinti, supažindinti klausytojus su mažai girdėtais rašytojais.

Prieš rengdamas laidą apie vieną ar kitą rašytoją, laidų autorius stengiasi pabendrauti su žmonėmis, pažinusiai kūrėją. Idealu, jei rašytojas dar kuria — tuomet kalbina jį. Kitu atveju, ima reporteris ir įrašo amžininkų, giminių, draugų, kolegų, žmonių, kurie rašytoją žinojo, prisiminimus arba autoritetingų mokslininkų pasisakymus. Nelengva surasti bendraamžių ar kitaip su rašytojais susijusių asmenų, gyvenančių Lietuvoje. Juolab, jei rašytojas, apie kurį rengiama laida, gyvena ar gyvena užsienyje (JAV, Australijoje, Kanadoje). Tuomet V. Straz-

delis laiškais kreipiasi į ten gyvenančius, kad vienas ar kitas rašytojas įgarsintų prisiminimus ar savo kūrybą. Miegai taip talkino dramaturgas Kostas Ostrauskas, Kazys Bradūnas, Algirdas Landsbergis ir kiti.

Iš laidos „Dvidešimties amžius. Lietuvių biografijos. Egzodo rašytojai. Prozininkas ir dramaturgas Algirdas Landsbergis“.

Algirdas Landsbergis:

Staiga atsidūriau Vakaruose, kuriuos tepažinojome iš knygų ir filmų. Susidūriau su Vakarų kultūra, kuri išgyveno savo antrą didelę krizę praėjusiam šimtmečiui, kaip po karo kultūra vėl suabejojo, kaip ir šiandien, pačiais savo pagrindais. Buvome smalsūs ir godūs. Mūsų jausmai buvo gana prieštaringi. Nuosirdžiai skundėmės, kiek daug neteikome. Ir drauge jautėmės kaip karo ir okupacijų išsekinti badmiriai, staiga prileisti prie švediško stalo. Ir taip soti nomės ta karščiūga pokari- nės Europos kultūra. Springdami nuo citatų, diskutavome jos dvasinę krizę. Savyje ieškojome atsaką į ją. „Žvilgsnių“ puslapiuose stengėmės atsakyti į laiko iššūki, ieškojome savo literatūrinio veido ir balso. Ir prisipažinsiu, šiek tiek smagu iriamome kai kurių tautiečių pasipiktinimu, įsigijome įtarinų modernistų ir avangardistų reputaciją. Nulietuvėjusių. Šiandien tas avangardizmas — pastraipa literatūros istorijos parašėje. O „Žvilgsniai“ sugrįžo į namus, į Kauną, į Maironio muziejų ir Vytauto Didžiojo universiteto archyvą...

Vos išvykę iš Vokietijos į Ameriką, parašiau novelę „Graikijos vėjas“, kurioje at-

sispindi tas mūsų avangardizmas, tas mūsų pabėgėliškas gyvenimas po karo, kai kavos pupelės ir taukai buvo verti aukso. Trys labai skirtingi veikėjai, trys labai skirtingos perspektyvos, su mitologija persipinanti tikrovė, atrodo, jau tada buvo būdingi mano prozos bruožai... Novelės pabaigą pasakoja gal kiek ir mane panašus jaunuolis žvilgsnininkas...

— Bene didžiausią polemiką sukėlė Jūsų drama „Penki stulpai turgaus aikštėje“. Ši drama buvo pastatyta ir lietuviškoje, ir amerikietiškoje scenoje. Kodėl, Jūsų manymu, kito tiek daug diskusijų?

Algirdas Landsbergis: Toji polemika prasidėjo lietuviškoje išeivijoje ir išsiplėtė į amerikietišką teatrą ir galiausiai patį Lietuvą. Nenorėjau pasiduoti plakatiškiems kilniniams jausmams, rašyti deklamacines, pusiau patriotiškas pjeses. Vidinė aistrą stengiausi sudrausminti, įterpti į struktūrą, todėl ir pagrindinę situaciją palikau lietuvišką, bet veiksmą perkėliau į vardu nevardintą mažą totalitarinės imperijos okupuotą šalį. „Penki stulpai“ spektaklis suskaldė išeiviją. Vieni pritarė, kiti mane apkalto nepatriotiškumu, partizanų nužeminimu. Premjeros metu lietuviškoje Detroito publikoje pakilo triukšmelis. Keli vyrai susikibo už atlapų. Gal pirmas toks įvykis lietuviškame teatre... Statant pjesę anglų kalba, Niujorko Brodvėje iškilė kitos problemos. Šešiasdešimt pirmaisiais metais Niujorko meniniuose sluoksniuose bet koks kritiškas atsiliepimas apie socializmą, sovietinę imperiją būdavo apšaukiamas netaktišku ar net karo kursty-

mu. Ir mano amerikietis režisierius, norėdamas išvengti kolegų rūstybės, ilgai ir bergždžiai mane įtikinėjo pjesės veiksmą perkelti į Pietų Ameriką. Jam nepavyko...

Redaktorių dažniausiai pats atlikdavo techninį laidos kūrimo darbą.

Dažnoje laidoje V. Strazdeliui pavyko paskelbti aktualios ir vertingos medžiagos. Iš laidos „Dvidešimties amžius. Lietuvių biografijos. Egzodo rašytojai. Antanas Škėma“.

Laidoje kalbėjęs literatūros kritikas daktaras Algimantas Bučys Antano Škėmos sukurto pasaulio gana neįprastas. Kaip jis pats sakė: abudu pasauliai — ir tas realusis, kuris supa mus visus, ir mano sukurtais — abudu yra netikri. O tikrame pasaulyje jie susilietę vienas... Ir tas Škėmos knygų ypatumas, man atrodo, lemia tai, kad Škėmai sunku įeiti į lietuvių literatūrą. Šiek tiek svetimas jis jautėsi ir lietuvių emigracinėje literatūroje, kuri iš esmės buvo kuriamama Amerikoje, Anglijoje.

Bet kaip dabar rodo patirtis, ir Lietuvoje, laisvoje Lietuvoje vis viena kažkoks barjeras tarp Škėmos ir skaitytojų lieka. Galbūt man šiandien ir būtų svarbiausia pasiaiškinti, kodėl atsirado tokie barjerai ir kaip jį galėtume įveikti. Iš vienos pusės, Škėmai visada trūko skaitytojų ir kritikos pritirimo. Sakytume, kad jis buvo menkai populiarinamas, bet, antra vertus, Škėma per daug išsiveržė iš lietuvių literatūros proceso. Jeigu taip jau kasdieniškai aiškintume — tradicinę literatūrą reikėtų įsivaizduoti kaip mašinų srautą piko metu, kurios juda viena kryptimi ir niekas negali jų aplenkti.

Nukelta į 4 psl.

Dailininkė iš bajorų genties

Elena Andriulienė-Jasėnienė tarp savo paveiklų.

Algimanto Žiūrovui nuotr.

Bajoras. Šis per ilgus dešimtmečius užmirštas žodis dabar Lietuvoje girdimas vis dažniau. Kiek teatrališka, iškilminga Karališkosios bajorų sąjungos veikla nusipelnė pagarbos, nes bajorystės šaknų ieškojimas kartu yra ir tautos istorijos pamokos.

Priprantame įvairiose sueigose, minėjimuose matyti

iškilmingus senųjų bajorų palikuonis, kurių dauguma — nebejaunuoliai, patyrę okupacijos metų pažeminimus dėl savo kilmės, bausti ir persekiojami. Antai kokia bajoriškai ori šios sąjungos dabartinė pirmininkė, žinoma aktorė Undinė Nasvytytė. Kilmingai atrodo ir ankstesnis bajorų organizacijos vadovas skulptorius Konstantinas Bogdanas.

Kelios dešimtys, o tai ir daugiau, šiandieninių bajorų ir ne bajorų šių metų kovo vakarą susirinko į Vilniaus igulos Karininkų ramovę, kur atidaryta bajorės, dailininkės Elenos Andriulienės-Jasėnienės jubiliejinė tapybos paroda, skirta 80-osioms autorės gimimo metinėms. Šį skaičių miniu tik dėl to, kad jis vertia suklusti, nes Elena visai nepanašiai į tokio amžiaus moterį, visada jaunatviška, kupina kūrybinių siekių, švytinti ir

energinga.

Keliose ramovės salėse sukabintas trijų dešimtmečių kūrybos kraitis — tai, kas geriausia, gražiausia ir labiausiai atspindi autorės braižą bei talentą. Paveikluose — gamtos vaizdai, mylimo Vilniaus senamiesčio gatelių labirintai, architektūros paminklai. Natūrmortuose puikuojasi gėlių, daiktų kompozicijos. Lietuvos dailės akademijos rektorius, tapytojas Arvydas Šaltenis parodos atidaryme autorę pavadino impresioniste, atkreipdamas dėmesį į spalvų žaisimą, oro virpėjimą, poetinę potekstę, romantiką, spinduliuojančią iš Elenos Andriulienės-Jasėnienės darbų.

Kalbėtojų buvo daug, sveikintųjų taip pat. O ji pati — išdidi ir bajoriška — sėdėjo šalia dukros Audronės Musteikienės, apsupta vaikaitių ir provaikaitių dėmesio, šiltų bičiulių jausmų, šypsojosi, kartais nubraukdamas jaudulio šešėlį nuo veido...

Lietuvos tautodailininkų sąjungos Vilniaus skyriaus vadovė Ramutė Kraujelienė priminė dailininkės ilgametę visuojeitinę veiklą, kalbėta apie gyvenimo datas ir įvykius. O jų būta ir linksmų, ir liūdnu.

Gimtinei, kurios nė pėdsakų neliko — Panevėžio apskrities Jotainių dvare. Vėliau — mokslo Vilniaus medicinos mokykloje, ilgametis darbas sporto medicinoje. Tapyba susidomėjo jau brandžiam amžiuje. Nuo tada ir prarado ramybę, norėdama vis labiau įsigilinti į dailės paslaptis ir būties.

1967 m. įstojo į Tautodailininkų sąjungą. Nuo 1972 m. iki šiol vadovauja sostinės skyriaus tapytojų sekcijai.

Pelnę įvairių kultūros apdovanojimų, surengė dešimt personalinių parodų, kūrybą pristatė Indijoje, Japonijoje, Bulgarijoje, Lenkijoje, Vokietijoje, Rusijoje. Be to, visą laiką aktyviai bendradarbiavo spaudoje, rašė straipsnius apie kodo kūrybą, tautodailės ren-

nyta — abu jos šviesios atminčios vyrai Andrius ir Jasėnas buvo Lietuvos karininkai.

Norėdama plačiau pristatyti dailininkės kūrybą, pacituosiu Lietuvos tautodailininkų sąjungos pirmininko tapytojo Jono Rudzinskio mintis iš parodos katalogo: Žiūrovui, de-

Elena Andriulienė-Jasėnienė. Salacgriva (Latvija). 2000 m.

ginus, dabar — apie Bajorų sąjungą.

Jaukus Elenos Andriulienės-Jasėnienės namai senamiesčio skersgatvyje vilioja čia užėiti, pasigėrėti mansardoje įrengta dirbtuvele, paveikslais, gausybe gėlių. Vasarą dailininkė dažnai rasi prie molberto nedideliame, bendrame su kitais gyventojais kiemelyje, tarp jos sodintų gėlių. Neretai į šį kiemelį užklysta ir iš kitų kraštų atvykę tautiečiai, ieškodami grožio, visada randantys apie ką pasikalbėti prie kavos puodelio.

Tokia ji, Lietuvos Karališkosios bajorų sąjungos narė, dailininkė Elena Andriulienė-Jasėnienė, turinti savo giminės herbą, amžinai įsisukusi darbų verpetan, neturinti laiko dejuoti ir senti. O paroda Karininkų ramovėje irgi pel-

šimtmečius stebinčiam E. Andriulienės kūrybą, tapybinėmis priemonėmis tarsi mozaikoje atsiveria autorės matoma visata. Poetiška asmenybės prigimtis Vilniaus senamiesčio peizažuose sugebėjo pabrėžti ne architektūros „sunkiąją masę“ ar amžių paliktus pėdsakus, ne barokinę galybę su stogų apkarpymo dangaus lopinėliais, o vidurvasario saulės spindulių skvarbumą ir šilumą, pavasario vaisių, skaidrų orą, tirpstantį šilumą, jautriai mirgančius atspindžius langų stikluose... Žiūrovas ištraukiamas iš ciniškos, pilkos kasdienybės į jautrų, virpantį, poetišką, kažkiek filosofuojantį, bet nevarginantį dailininkės pasaulį.

Jadvyga Godunavičienė

Elena Andriulienė-Jasėnienė. Piliakalnis. 1984 m.

Galerija, atvira pasauliui

„Vartu“ dailės galerijos direktorė Nida Rutkienė, gavusią Latvijos valstybės apdovanojimą, sveikina Latvijos diplomatus.

Pirmieji po nepriklausomybės atkūrimo metai Lietuvos kultūrai buvo permainingi ir kupini netikėtumų. Šalia vienvaldžių valstybių kultūros įstaigų pradėjo kurtis privačios, tada nė negalėjusios žinoti, kas jų laukia ir ko tikėtis. Vienintelė kelrodė buvo entuziazmas ir noras rasti savą nišą, savo paskirtį ir vietą visuomenėje. Būtent tada Vilniuje duris atvėrė ir pirmo-

ji nevalstybinė dailės galerija „Vartai“. Ją įkūrė buvusi estetikos dėstytoja Nida Rutkienė ir jos bendraminčiai. Narsa pasiteisino daug ir kūrybiškai dirbant. Jau po metų kitų „Vartuose“ parodas rengė žymūs Lietuvos dailininkai, būrėsi muzikantai, dėmesį rodė besisteigiančių užsienio ambasadų darbuotojai, žurnalistai. Nuolatinis svečias būdavo pirmasis JAV

ambasadorius Lietuvoje Darel Johnson su žmona, tuo metu šioje ambasadoje dirbęs JAV diplomatas lietuvis Algis Rimas su žmona Ramune, Suomijos, Danijos, Švedijos ir kitų šalių atstovai.

Nuo to laiko daug privačių iniciatyvų žlugę, daug ir suklestėjo. „Vartai“ yra tarp tų antrųjų — populiarių ir noriai lankomų, plečiančių ir įvairinančių savo veiklą, mokančių suburti kūrybines pajėgas, rasti rėmėjų, be kurių nebūtų galima egzistuoti.

Kiekviena dailės paroda, o jos čia atidaromos kas antrą trečią savaitę, „Vartuose“ šventė, į kurią susirenka būriai gerbėjų ir menininkų. Ypač džiaugiamasi kiekvienu jaunu talentu.

Per dvyliką metų „Vartai“ išpopuliarėjo ne tik savoje, bet ir kitose šalyse. Atkakliai ieškoma galimybių užmegzti ryšius su užsienio galerijomis ir dailininkais. Apie tai šiandieną kalbamės su „Vartų“ galerijos steigėja ir vadove Nida Rutkienė.

— Prašyčiau **Draugo** skaitytojams papasakoti apie dabartinius ryšius su

užsienio šalių kolegomis, ten vykstančias lietuvių parodas, atsakomuosius užsieniečių vizitus. Kaip tai pavyksta padaryti?

— Išgubenti į užsienį dailės kūrinius, ypač didelio formato tapybos darbus, nėra taip paprasta, be to brangu. Ypač, jei tai yra tolima šalis, tokia, kaip Amerika ar Kanada. Bet stengiamės pasinaudoti kiekviena galimybe, jei, pavyzdžiui, galima grafika ar piešinius kaip nors nusiųsti patiem nedalyvaujant. Taip pernai surengėme parodas Japonijoje, vienoje pop meno galerijoje, Detroito (JAV). Šiuo metu panašios ekspozicijos veikia Japonijoje ir Kanadoje. Japonijos mieste Nagojoje rodomi penkių dailininkų piešiniai ir grafika. Vankuveryje, (Kanadoje) paroda surengta Lietuvos konsulo Christopher Juras dėka. Atvykti buvo pakviesta parodos kuratorė Nerina Žukauskaitė, atstovaujanti mūsų galerijai. Iš šio miesto paroda keliaus po kitas Kanados vietas.

— Esate minėjusi apie galerijos pristatymą Genevoje, Jungtinių tautų biustinėje.

— Tai buvo pernai Vasario 16-osios proga. Dalyvavo devyni nuolatiniai galerijos dai-

lininkai, vežę po dešimt darbų. Išleidome gražų katalogą, atidaryme dalyvavo daugelio šalių diplomatai. Už visa tai likome dėkingi Lietuvos nuolatiniam atstovui prie Jungtinių Tautų skyriaus Genevoje, ambasadoriui Algimantui Rimkunui, bei JT igaliotajai atstovei Lietuvoje Cihan Sulatanoglu.

— Minėtame kataloge rašoma, kad galerija dalyvauja ne tik tarptautinėse parodose, bet ir mugėse. Kur šios mugės vyksta ir kokio jos pobūdžio?

— Pasaulyje rengiama daug meno mugių, tik apie jas Lietuvoje nedaug žinoma. Kai kurios ne mažesnės kaip populiarioji Frankfurto knygų mugė Vokietijoje. Meno mugės — taip pat didžiulė galimybė pristatyti valstybės kultūrą, ne tik vieną kurią galeriją. Prisimenu atsiliepiamus po mūsų apsilankymo Genevoje. Ten buvo kalbama, kad Lietuva turi būti labai turtinga ir jaustis išdidai, nes turi puikių menininkų.

Esame dalyvavę Vienos, Insbruko (Austrija), Gento (Belgi-

ja) mugėse. Šį pavasarį mugę vyko Koelne (Vokietija), kur sugebėjome išsiųsti plotą šalia garsiojo Liudviko muziejaus ir Knolio galerijos. Pareiškėme norą dalyvauti Bazelio (Šveicarija) ir Londono (Didžioji Britanija) mugėse, bet kol kas negauname lėšų. Tiesa, vilties neprarandame, tikimės, kad pavyks.

Bazelio mugė finansavimas lyg ir pažadėtas. Manytina, kad tokias galimybes reikėtų branginti, nes tai kelia valstybės prestižą. Pamenu, kad prieš keletą metų mugių organizatoriai mūsų atsiųstus katalogus ne sykį yra gražinę ne neatplėšus. O dabar mus jau kviečia dalyvauti. Kol kas šioje srityje esame vieniši. Taip žingsnis po žingsnio braunamės į pasaulio meno rinką.

— Tačiau pagrindinis galerijos darbas turbūt vyksta namuose. Savo salėse kas dvi tris savaites keičiate parodas, kuriose pristatomi Lietuvos ir užsienio dailininkai, jauni talentai. Visada įdomios ekspozicijos „Užmiršti paveiksliai“. Paminėkite ko-

kias tarptautines parodas numatote šiemet ar artimiausiu metu, kur keliaus mūsų autorių kūryba?

— Jau minėjau parodas Japonijoje ir Kanadoje. „Vartuose“ dirbantis dailininkas Vilmantas Marcinkevičius artimam bendravimui su Danijos, kitų Skandinavijos šalių galerijomis, nuolat rodo ten savo darbus. Numatoma paroda Berlyne. Dalyvaus galerijos senbuvis Saulius Vaitiekūnas ir Eglė Gineitytė. Ruošiami bendrą projektą su Didžiosios Britanijos dailininkais, nuolat bendradarbiaujame su kaimynais latviais ir estais. Ne vieną kartą rodėme lankytojams JAV lietuves Vidos Kristolaitytės paveikslus. Vyko Australijos lietuves Dalios Antanaitienės kūrybos ekspozicija. Parodas rengia čekų, suomių ir kitos ambasados Lietuvoje.

— Ačiū už pasakojimą. Tikėkimės, kas jis sudomins **Draugo** skaitytojus, tarp kurių be abejonės yra ir dailininkų.

Kalbėjosi

Jadvyga Godunavičienė

Gyvenimo paveiksliai

Kai atėjau į Vilniaus šiuolaikinio meno centre atidarytą dailininkės Marijos Teresės Rožanskaitės visų jos kūrybos metų parodą „Restrospektiva“, į akis pirmiausiai krito jos darbas, man priminęs vaikystėje matytas, tautiniais motyvais pamargintas, senovinės kleties duris, trobos langines. Padvelkė senoji, dar nenuiokoto kaimo dvasia, prieš akis išliko ūkininko sodas, jos grynai lietuviško „sukirpimo“ pastatai.

— Pradėjusi dailininkės kelią, aš kaip tik atsiirčiau į liaudies architektūrą, — paaiškino M. T. Rožanskaitė.

Parodoje iš tiesų pamatiau ne vieną drobę ar asamblią su ryškiais mūsų kaimo architektūros ženklais ir pėdsakais.

— Štai į erdvinį asamblią sudėlioti, lyg ir paprasti, grubūs lentgaliai, senos aptriušios lentinės dėžės velgi dvelkiančios senove. Rodos tos aptriušios lentelės, tie kuoliai, paimti ir čia patekę iš senos kaimo sodybos tvoros ar patvorio. Pilkai, bet tauriai juos nudažė, laiko ženklus sudėjo ne dailininkės teptukas, bet kaimo ranka. Žiūrėjau į šiuos asambliuzus, ir, rodos, vėl patenki į senąją, dvasingą mūsų kaimo aplinką, tarsi pranykus parodos salės šiuolaikinė erdvė.

Didelė dalis šių ir kitų dailininkės darbų sukurta dar sovietmečiu, kaip ir drobė „Laidotuvės“ (1981 m.). Vaizduojamas išnešamas užvotzas kars-

tas, jį palydi išsirikiavusių blausių lėlių rikiuotė.

— Kai šį paveikslą anuomet pamatė į mano dirbtuvę kažko užsukę partinis funkcionieriai, susilaukiau jo priekaištų, kad tapau laidotuvės, o nematau aplink verdantį, trykštą trykštančio gyvenimo, — su kandžia šypsena prisiminė dailininkė, pridurdama, kad neuilgti po „Laidotuvę“ paveikslą pasireiškė lyg ir mistiniai dalykai: vienas po kito emė mirti aukščiausio Sovietų Sąjungos lyderiai: Brežnevas, Andropovas, Černomyras.

Į oficialias parodas tokių, virš žemiškos kasdienybės pakilusių, darbų nė iš tolo neįsileidavo, tokius dailininkus atstumdavo. Bet M. T. Rožanskaitė liko ištikima sau, to meto jos darbuose nerasi sovietinio politikavimo žymių.

Greta „Laidotuvę“ kabo kita drovė — „Gimimas“ (1983 m.). Naujagimis paguldytas ne lopšyje, bet sulankstomoje, nešiojamoje lovoje. Četai velgi išsirikiavusios, jau puošnios, spalvingos lėlės. Dailininkė paaiškino, kad, tapydama šį paveikslą, ji norėjo išsakyti, jog gimęs žmogus — ne amžinas, kad laukia mirtis, kaip ir tų išsirikiavusių puošnių butaforinių lėlių.

Parodoje ryškia vietą užima medicinos, ligoninės ciklas. Drobesė — ne medicai, daktarai, bet palieję, liūdesio ir melancholijos apimti žmonės, kuriems palata — paskutinė buveinė ir kurie, pasak menotyrininkės J. Ludavičienės, liūdnai žiūri pro ryškiai nudažytų metalinių lovų galus, lyg pro kalėjimo grotas. Tai

lyg ir alizija į geležinės uždangos slegiamą Lietuvą ir jos žmones. Šiapus ar taip, bet šiame paveikslų cikle dailininkei labiausiai rūpi velgi ne išorinė, bet žmogaus dvasinė būklė ligoninės aplinkoje, neretai paženklinata dvelkimo iš „anapus“, beviltiškos pastangos atsisipirti lemčiai.

Savo paveikslais, instaliacijomis, asambliazais M. T. Rožanskaitė greitai atsižvelgia į įvykius, juos savaip pavaizduodama, interpretuodama. Bene ji vienintelė iš daugelio tos kartos dailininkų savo didelio formato drobėje „1941 metai“, pavaizdavo traagišką tų metų birželio dieną — masinį žmonių vėžimą į Sibirą. Į gyvulinius vagonus grūdams sutrikę, siaubo apimti vyrai, seneliai, moterys, vaikai.

Vienas iš paskutinių M. T. Rožanskaitės darbų parodoje — „Čecėnė“. Šią drobę dailininkė nutapė leisdama naktis prie televizoriaus, perdavusio nesenu dramatiškų įvykių vaizdus — įkaitų pagrobimą, žudynes viename Maskvos teatre. Droboje vyrauja kraujo spalva, paveikslu viduryje boluoja juodai apsiirgusios moteris, o aplink ją — erdvėje tarsi skrajiojančios figūros, prime-nančios barokinės tapybos angelikus. Žiūrėdamas į šį velgi dvasingumu dvelkiantį paveikslą, nesunkiai suprasi, kad vaizduojama veidą prisidengusi Čecėnė.

Pastaruoju metu M. T. Rožanskaitė dažnai vaizduoja gamtą, kurdama tiesiog jos aplinkoje. Štai vienoje instaliacijoje — prie miško medžio pritaistas lietuviškas surinkimo skardinis vamzdis. Mintis — net į gražų, žaliuojantį mišką smelkiasi miesto metalas. Kitame darbe — pro miesto asfaltą prasikales žalo augalo stiebas. Bet ir jo tyko nebūtis: glėžną augalą gali sumaigyti pravažiuojantis automobilio ratai.

Mąstant apie M. T. Rožanskaitės kūrybą, pasak parodos kuratoriaus Jono Valatkevičiaus, svarbiausia yra jos dėmesys artimam realybei, čia pat gimstantiems gyvenimo įvykiams, abstrakcija derinama su realistinėmis deta-

Algimantas Antanas Naujokaitis

Lietuvių išeivių rašytojai Lietuvos radijuje

Atkelta iš 3 psl.

Vis tiek tas tradicinis literatūros srautas juda ir iš jo ištrūkti neįmanoma. Škema iš to srauto ištrūko. Ir aš manau, kad tai yra pagrindinė priežastis, kodėl jis šiek tiek svetimas ir nelabai suprantamas lietuvių skaitytojui.

Literatūros istorikė daktarė Vija Viliūnaitė: Jis jautėsi, skaitant publicistiką, nesuprastas. O kodėl nesuprastas? Gal todėl, kad stengėsi vaizduoti gyvenimą toki, koks jis yra. Ne harmoningą gyvenimą. Jo kūriniuose tai nėra kažkokios harmonijos, melodramos ieškojimas. Ten viskas yra nestabili, nepastovus. Ten vaizduojami nestabilios psichikos veikėjai, elgetos, pamišėliai. Be to, dauguma jų yra emigrantai, kaip ir pats Škema. Kalbedamas apie savo būvį Amerikoje, jis kalba kaip apie nervingą persodintą augalą. Jis yra neišrastas tas augalas, jis visada yra persodintas. Kiekviename kūrinyje pulsuoja ta viena minutė, kai augalas yra išrastas, bet jis dar neturi nei žemės, nei vandens. Tokią įtampą pulsuoja ti yra visa jo proza. Jo proza, jeigu palyginsime su drama, yra tarsi sukurta nebyliam kinui. Jo dramose — tai pasakojimas, kur svarbiausia yra žodžių išreiškimo idėja, o proza — vaizdingesnė už dramą. Jeigu sugrįšime prie „Autobiografijos“, tai ten Škema save pristato kaip dramaturgą, aktorį. Tai akcentuoja, bando išryškinti savo gyvenimo dramatiškiausius momentus.

Literatūrinį laidų rengėjas ir redaktorius sukaupė medžiagą kūrybiškai panaudojant: rašo esė apie žinomus ir menkiausiai girdėtus kūrėjus. Būsimą, beveik baigiamą knygą autorius pavadino poetišku pavadinimu *Baladė apie ilgąsias kalnas*. Su nekantrumu lauksime šios knygos pasirodymo!

Buvęs laidų autorius prisipažino, jog medžiagos laidoms dar turis sukaupęs apie Jona Aistį, Antaną Vaičiulaitį, Antaną Gustaitį, Aloyzą Baroną,

Antaną Titų-Antanaitį, Pranašą Lembergą. Asmeniniame archyve jis saugo apie 200 garso įrašų. V. Strazdelis dar svajoja parengti šias laidas.

Laidų ciklą „Dvidešimtas amžius. Lietuvių biografijos. Egzodo rašytojai“ 2001 metais finansavo Kultūros ministerija. Gaila, jog tai buvo vienkartinė parama. Tuomet V. Strazdelis parengė 12 laidų apie iškiliausius išeivijos rašytojus: Algimantą Mackų, Julijų Kaupą, Stasį Santvarą, Henriką Radauską, Marių Katiliskį, poetą, publicistą, Kauno „Radiofono“ pirmąjį vadovą ir pirmąjį profesionalų laidų vedėją Petrą Babicką, kulturologą Petrą Viščinį. Kitais metais laidų ciklas dar buvo papildytas Igno Šeiniūso, Alfonso Nykos-Niliūno, Kazio Bradūno, Bernardo Brazdžionio, Balio Sruogos, Algirdo Landsbergio, Broniaus Kviklio, Vytauto Alanto biografijomis. Pajūmetina, jog Vytauto Alanto laidai buvo skirta jo šimtosioms gimimo metinėms. Tai buvo vienintelis viešas šio dailininko minėjimas Lietuvoje, išskyrus jo tėvų — Sidabrą (Radviškio rajone).

Paskutinė „Dvidešimtas amžius. Lietuvių biografijos“ buvo skirta rašytojui, poetui, dramaturgui, literatūros ir teatro kritikui, Štuthof kančiniui Balii Sruogai (1896–1947). Ištrauka iš laidos, transliuotos 2003.03.16.

Aktorė: Iš Jurgio Blekaičio prisiminimų...

Aktorius: Kaip liudija bendro likimo draugai, Štuthof stovykloje Balys Sruoga rodė neeilinę dvasios stiprybę, kokios iš poeto daugelis nesitikėjo. Gelbėdamasis iš k laikumų, jis rašė komedijas, kurių juokas yra geriausias siaubo liudininkas. Naciams bėgant ir varant kalinius, Balys Sruoga leisgyvis krito į pakelės sniegą. Sargybiniai jo nenušė — gal nesuskubo, gal taip pat kulkas. Kiek atgavintą sovietai jį grąžino į pokario Lietuvos laikumą ir terora, į tuščių namus, nes žmona su dukterim buvo iške-

liavusios Vokietijoje jo ieškodamos.

Aktorius: Iš Elenos Naginskaitės-Vajėgienės prisiminimų...

Aktorė: Keturiasdešimt metų rudenį Balys Sruoga Rašytojų sąjungos namuose skaitė ištraukas iš „Dievų miško“. Nuėjau ir mes, keli studentai. Išpūdis buvo milžiniškas. Ilgai po to persekiojo košmariški vaizdai. Vėliau teko aktorius girdėti skaitant „Dievų mišką“ ir plačiai perkrimsti jį, tačiau pirmasis išpūdis ryškiausias. Gal todėl, kad skaitė autorius, pats visa tai patyręs. Šiurpas neįdavo per kūną, kai jo balse suksambėdavo skaudi ironija, pasiūpimas iš tariamos žmogaus didybės.

Aktorius: Buvo dar vienas viešas skaitymas per Lietuvos radiją. Skaitė amžiną atilį Jonas Miliūsis, bet nesėkmingai. Apie tai išliko toks jo balso įrašas.

Aktorė: Vilnius, tūkstantis devyni šimtai devyniasdešimt penktieji metai, vasaris.

Jonas Miliūsis: Redaktorius atidamas aš turėjau vieną idėją ir būtent ją įgyvendinau: būtent, tą pačią dieną, tą pačią valandą skaityti didelį veikalą su tėsiniiais. Ir tokiu būdu jį visą perskaityti. Taip buvo perskaitytas garsus pokario metais kūriny — *Fučiko „Su kilpa ant kaklo“*.

Aš pats skaičiau. Tai buvo lietuviškai perskaityta. Kitas dalykas apie Balį Sruogą. Su Balii Sruoga mane rido trys dalykai. Jis vadovavo studentų teatro trupe, vedė universiteto teatro seminarą. Aš tenai dalyvavau. Kada stojau į teatro trupę, mane egzaminavo Balys Sruoga, Romualdas Juknevičius, Henrikas Kačinskas, Jurgis Blekaitis. Lankant seminarą, Sruoga kartais pasikviesdavo dalyvius į svečius, pavaišindavo ir taip toliau.

Tai buvo malonūs, intelektualūs vakarai. Teko ir man porą kartų būti. Antras ryšys su Balii Sruoga — mano būsimoji žmona dirbo pas jį asistentę Slavistikos katedroje. Taip pat iš teatro studijos. Trečias ryšys — kai Sruoga pokario metais grįžo iš koncentracijos lagerio, mes su žmona apsilankėme jį. Buvo labai dėkin-

gas, džiaugėsi, kad mes prisiminėme. Sruoga mano žmonai pasiūlė grįžti į universitetą. Nežinau, kodėl ji tuo pakvietimu nepasinaudojo. Tam, matyt, buvo keletas priežasčių. Man pasisekė sužinoti, kad Sruoga parašė savo „Dievų mišką“. Man tuomet toptelejo mintis susipažinti su šia knyga. Jis davė man paskaityti. Perskaityau per naktį. Kitą rytą aš ir radiją su pasiūlymu skaityti šią knygą per radiją. Bardonaite irgi perskaitė per vieną dieną ir palaimino, kad būtinai reikia skaityti. Sruoga davė sutikimą. Žmogus ir pajamų turėjo būti šiokiu tokiu. Skačiau aš pats. Vieną dieną mane iškvietė Bardonaite ir pasako: reikia nutraukti „Dievų mišką“ skaitymą. Kodėl?..

Prieš tai „Tiesoje“ buvo pasirodžiusi Henriko Zimano recenzija, pasirašyta Rudzinskio slapyvardžiu. Buvo visais griekais apkalintas knygos autorius, esą, tai visiškai ne tarybinė knyga, nes joje nėra nė vieno žodžio „tarybinis“, net neprisimena Tarybų Lietuvos būdamas Štuthofe, o tik lagerio buities aprašymai, kaip išlikti. Tai aš klausiu Bardonaite: na, kodėl? Sako, šitaip pasakė Kazys, žodžiu Preikšas. Man beliko paklusti. Bet kaip tai pasakyti autoriui. Nueinu aš pas Balį Sruogą ir pasakau, kad mes toliau negalime skaityti, juo nurodymas ne-skaityti, nutraukti skaitymą. Čia jam buvo baisus smūgis. Aš dar bandžiau surasti kokį raminantį žodį, o jisai sako: — Nereikia, nereikia... Staiga pakyla.

— Einam...

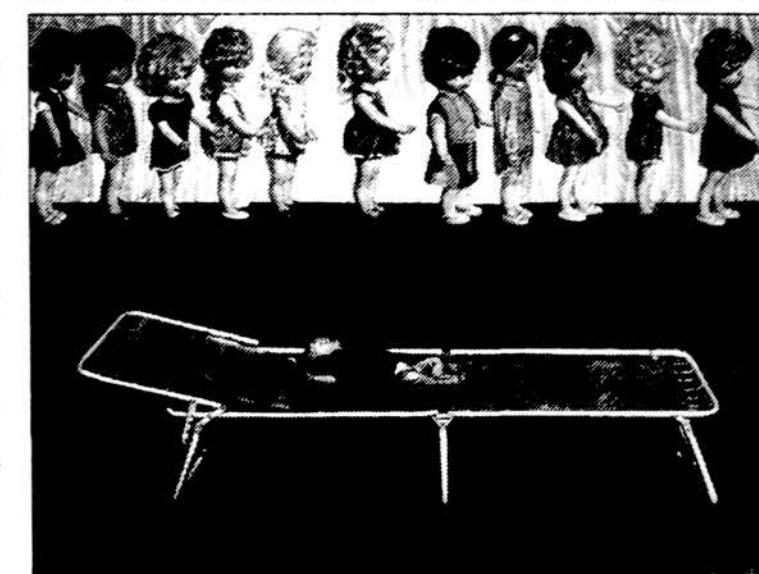
Apsirengė. Išeinam. Gyveno jisai Tauro gatvėje. Nusileidžiam į Gedimino prospektą, prieiname knaipę „Zatšija“. Už Sveikatos ministerijos buvo tokia užėigėlė. Sruoga užsako šnapso, išgeriam. Nežinau, kiek ten mes išgerėm, atrodo, nelabai daug. Aš vėl bandau raminti.

— Nereikia... — sako jis.

Atsisveikindamas jis man pasako:

— Jonai, prasideda naujas romanas... ir nueina“.

Deja, įdomus ir aktualus literatūros laidų ciklas „XX a. Lietuvių rašytojų biografijos“ šiuo metu nutrauktas.

Marija Teresė Rožanskaitė. Gimimas. 1983 m.